

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.16.39>

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ТА МЕЖ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Омельчук Любов Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
процесу і криміналістики
(Університет державної фіскальної
служби України, м. Ірпінь,
Київська область, Україна)

Федоренко Євгенія Вікторівна,
студентка
(Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної
служби України, м. Ірпінь,
Київська область, Україна)

У теорії та практиці кримінального процесу все зводиться до доказування і доказів, адже одним із завдань кримінального судочинства є забезпечення змагальності сторін у поданні ними доказів і в доведенні їх переконливості як одного з принципів кримінального процесу.

Категорія доказування є одним зі складників та ключових частин кримінальної процесуальної діяльності та за своєю суттю є пізнавальною діяльністю, яка має на меті формування суб'єктивного образу об'єктивної дійсності про подію, що відбулась. Для успішного вирішення завдань кримінального судочинства слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані встановити, чи відбулася подія кримінального правопорушення, яке кримінальне правопорушення було вчинено, хто винний у його вчиненні та інші обставини, що мають значення для законного та обґрунтованого вирішення кримінального провадження, захисту прав і законних інтересів учасників процесу. Питання визначення предмета та меж доказування в кримінальному провадженні є надзвичайно актуальним, оскільки предмет та межі доказування мають свої особливості щодо кожного здійсненого правопорушення. Правильне визначення цих понять на практиці сприяє виконанню завдання кримінального судочинства, зокрема встановлення всіх обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Адже межі доказування вказують на окреслення меж явища, яке відбулось, а предмет доказування вказує на це явище та характеризує його суть та зміст. Не дивлячись на важливість цих категорій, вони досі не знайшли свого закріплення на законодавчому рівні. Водночас нова правова реальність, що формується в державі, потребує перегляду багатьох уявлень про сутність окремих кримінальних процесуальних інститутів.

Відповідно, в наведеній статті ставиться завдання розглянути проблему розуміння сутності предмета та меж доказування при здійсненні кримінального процесуального доказування та віднайти шляхи вдосконалення цих категорій.

Ключові слова: кримінальне провадження, доказування, предмет доказування, межі доказування.

DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF THE SUBJECT AND LIMITS OF PROOF IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Omelchuk Lyubov Vasylivna,
Candidate of Law Sciences,
Associate Professor,
Senior Lecturer at the Criminal Procedure
and Criminology Department
(University of the State Fiscal Service
of Ukraine, Irpin, Kyiv region, Ukraine)

Fedorenko Evgenia Viktorivna,
Student
(Educational and Scientific Institute
of Law of the University of the State Fiscal
Service of Ukraine, Irpin, Kyiv region,
Ukraine)

In the theory and practice of criminal proceedings all comes down to proving and proof, because one of the tasks of criminal proceedings is to ensure the adversarial nature of the parties in presenting their evidence and in bringing their credibility as one of the principles of criminal proceedings.

The category of proof is one of the components and key parts of the criminal procedural activity and is in essence a cognitive activity, which aims to form a subjective image of objective reality about the event that occurred in the past. For the successful decision of tasks of criminal proceedings investigator, the prosecutor, the investigator judge, the court is obliged to establish, there was an event of a criminal offence, a criminal offence was committed, who is guilty of its commission and other circumstances having significance for the legal and grounded decision of criminal proceedings, protection of the rights and legitimate interests of participants of the process. The question of determining the subject matter and the limits of proof in criminal proceedings is extremely relevant, since the subject matter and the limits of proof have their own characteristics for each committed offence. Proper definition of these concepts in practice contributes to the task of criminal proceedings, in particular, the establishment of all the circumstances to be proved in criminal proceedings. After all, the limits of proof indicate the boundaries of the phenomenon that took place, while the subject of proof indicates this phenomenon and characterizes its essence and content. However, despite the importance of these categories, they have not yet found their legal basis. At the same time, the new legal reality that is being formed in the state requires revision of many ideas about the essence of individual criminal procedural institutions.

Accordingly, this article sets the task to consider the problem of understanding the essence of the subject matter and the limits of proof in the implementation of criminal procedural proof and find ways to improve these categories.

Key words: criminal proceedings, proof, a proof subject, proof limits.

Актуальність теми дослідження. Євроінтеграція України потребує реформування чинного законодавства за європейським зразком. Зважаючи на це, було ухвалено низку законів, спрямованих на подальше вдосконалення забезпечення захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.

Реформа кримінального процесуального закону, яка ознаменувалася ухваленням Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України у 2012 році та яка

триває дотепер, потребує не лише розуміння, а й кардинальних змін у правовій обізнаності вчених, правоохоронних органів та широкої громадськості. Нова юридична реальність, яка формується в державі, вимагає переосмислення поглядів на сутність деяких кримінальних процесуальних інститутів, які перешкоджають їх ефективному виконанню. Насамперед це стосується кримінального процесуального доказування, адже проблеми доказового права посідають одне з центральних місць у кримінальній процесуальній теорії. Комплексний характер кримінального процесуального доказування зобов'язує звернути увагу на актуальність дослідження предмета та меж доказування.

Аналіз наукових досліджень. Проблема доказів і доказування традиційно привертала увагу науковців, зокрема вагомий внесок у її вивчення зробили Ю.П. Алєнін, С.А. Альперт, В.П. Бож'єв, Ю.М. Грошевий, Т.М. Добровольська, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, М.М. Міхеєнко, Л.Д. Удалова, М.О. Чельцов, С.С. Чернявський, В.Ю. Шепітько, О.Г. Шило, М.Є. Шумило та інші. Водночас немає єдності думок щодо визначення предмета та меж доказування в кримінальному провадженні, що і зумовлює актуальність теми дослідження.

Мета дослідження – дослідити проблемні аспекти визначення предмета і меж доказування в кримінальному провадженні та запропонувати напрями їх удосконалення.

Виклад результатів дослідження. Незважаючи на значні кроки вчених, ухвалення чинного КПК України, багато теоретичних та практичних аспектів предмета доказування залишається ще не достатньо вивченими та дискутованими. Теорія та практика кримінального процесу встановлює співвідношення доказів та доказування. Однак теоретичні розбіжності вказують на неправильну позицію окремих учених, зокрема визначення таких категорій доказів, як «достатність доказів» і «межі доказування». Крім того, термін «межі доказування» досить часто використовувався як «предмет доказування».

Г.Ф. Горський, Л.Д. Кокарев, П.С. Єлькінд надали розмежування предмета та меж доказування [2, с. 85]. Р.С. Белкін, А.Р. Белкін, М.В. Жогін, Л.М. Карнеєва вважали, що «предметом доказування є коло обставин, які підлягають встановленню під час досудового та судового кримінального провадження» [5, с. 56]. М.М. Міхеєнко, В.П. Шибіко, А.Я. Дубинський вважали, що «предметом доказування є система обставин, які виражають властивості та зв'язки досліджуваної події кримінального правопорушення» [3, с. 99].

С.В. Слінько, В.М. Тертишник указували на те, що «предмет доказування включає факти та обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Саме факти й обставини (а не коло питань) необхідно вирішити для встановлення вини підозрюваного та обставин кримінального правопорушення» [9, с. 4].

М.Є. Шумило зазначав, що «доказування є основною формою пізнання в кримінальному судочинстві, яке відбувається відповідно до окресленої процедури й відображає гносеологічні, правові й психологічні закономірності встановлення винуватості чи невинуватості особи у вчиненні злочину» [10, с. 118].

В.С. Зеленецький уважав, що предмет доказування слід розподілити на окремі види. Він виокремлював такі: родовий предмет щодо окремої категорії кримінальних злочинів; спеціальний предмет стосовно неповнолітніх, окремої категорії осіб, застосування примусових заходів медичного характеру; індивідуальний предмет щодо підозрюваного (обвинуваченого)» [7, с. 132].

Аналіз цих наукових точок зору дає підстави зробити висновок, що всі вони мають право на існування. Однак кожна слідча (розшукова) дія пов'язана зі збиранням,

перевіркою, оцінкою доказів за допомогою його процесуальної форми. Досягнення та виконання завдань кримінального провадження встановлено таким чином, що мета доказування полягає у встановленні обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Перш ніж установити положення предмета доказування, необхідно звернути увагу на теоретичні розбіжності чинного КПК України [6], оскільки ст. 91 КПК вказує на обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, а ст. 321 КПК України вказує, що «головний у судовому засіданні з'ясовує всі обставини кримінального провадження». Підкреслимо, що обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні необхідно визначати як «предмет доказування». Тому це формулювання необхідно встановити в чинному КПК України.

Обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, в КПК визначені так:

- «подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна; призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення; є предметом кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом; підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;
- обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» [6].

Аналіз формулювання ст. 91 КПК України вказує на те, що в кримінальному провадженні підлягають доказуванню обставини кримінального правопорушення, однак зміст цього формулювання повністю не розкриває змісту предмета доказування.

Уважаємо за доцільне вдосконалити положення ст. 91 КПК України та встановити, що слідчий, прокурор, суд повинні встановити під час досудового та судового провадження обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні.

У предметі доказування в кримінальному провадженні факт – це явище реальної дійсності, яким є подія кримінального правопорушення, а всі інші явища – це супровідні обставини, що її доповнюють чи уточнюють. Шляхом доказування в кримінальному провадженні безпосередньо пізнаються факти, а всі інші обставини предмета доказування встановлюються слідчим за допомогою доказів. Саме факти та обставини утворюють предмет доказування, а не просто входять до його складу. Небезпідставно вчені пропонують розглядати предмет доказування як єдність

фактів і обставин. Усі факти та обставини предмета доказування в кримінальному провадженні важливі, але водночас, що їх об'єднує, вони є різними. Це залежить від особливостей кримінального правопорушення та його кваліфікації.

Факти й обставини за своєю природою – суть явища реальної дійсності, у процесі кримінального провадження – її невід'ємна частина. Слідчому необхідно встановлювати й доказові факти, за допомогою яких визначаються обставини, що становлять предмет доказування в кримінальному провадженні. Особливість полягає в тому, що ці факти й обставини визначені законодавчо, підлягають обов'язковому встановленню й у своїй сукупності утворюють нове процесуальне поняття – «предмет кримінального процесуального доказування».

Можна визначити проблеми предмета доказування.

По-перше, сукупність обставин, що встановлені ст. 91 КПК України, визначають склад кримінального правопорушення. Однак ні теорія, ні практика не встановлюють достатність доказів, які підтверджують форму вини підозрюваного (обвинуваченого). Відповідно, постають питання про те, які докази є первинними, які викривають або спростовують обвинувачення, яка кількість доказів є достатньою, щоб встановити вину. Ці питання сьогодні залишаються ще не розкритими.

По-друге, вирішення питань, що стосуються кримінального провадження, передбачають виконання завдань кримінального процесу, зокрема встановлення наявності чи відсутності події, яка безпосередньо пов'язана з кримінальним правопорушенням. Однак при встановленні обставин учиненого кримінального правопорушення слідчий, прокурор не завжди визначають причини та умови його здійснення, що зумовлює невживання заходів для усунення злочинності в майбутньому.

О.В. Баганець висловив пропозицію щодо доповнення ст. 91 КПК України положенням про доказування причин та умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень. Науковець обґрунтовує цю позицію так: «відсутність у КПК України норми про обов'язок слідчого, прокурора встановлювати причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, зводить нанівець слідчу профілактику, а саме: якщо не виявлені ці причини та умови, не можна вести мову про всебічне та повне проведення досудового розслідування; відмова законодавця від урегулювання у КПК України питання про встановлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, не узгоджується з указами Президента України та розпорядженнями Кабінету Міністрів України про профілактику злочинності; відсутність у КПК України норми про доказування причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, призвело до того, що КПК України суперечить п. 5 ч. 2 ст. 29, п. 3 ч. 1 ст. 30 Закону України «Про прокуратуру». «Оскільки КПК не вимагає, щоб слідчі здійснювали профілактичну діяльність, то прокурор позбавлений можливості вимагати від органів досудового розслідування виявлення причин вчинення кримінальних правопорушень і умов, що сприяють цьому, вживання заходів щодо їх усунення» [1, с. 84–85].

Предмет доказування має бути реалізований у кримінальному процесі так:

- усі обставини, що підлягають доказуванню, повинні бути встановлені за кожним кримінальним провадженням;
- предмет доказування є єдиним для всіх стадій кримінального процесу (як для досудового, так і для судового провадження);
- висновки, отримані під час досудового провадження, повинні бути підтвердженні на стадії судового розгляду.

Крім того, предмет доказування має межі встановлення обставин кримінального правопорушення. Межі доказування включають:

- межі дослідження фактів, які вказують на вчинення кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила;
- межі, в яких здійснюються збирання, перевірка й оцінка доказів;
- кордони встановлення доказової інформації, її доведення, що виражають повноту дослідження обставин, а також обсяг доказів, необхідних для встановлення предмета доказування;
- проведення слідчих (розшукових), судових дій для встановлення обсягу доказів, зокрема необхідних для повного, всебічного та об'єктивного встановлення всіх компонентів предмета доказування.

У кримінальному провадженні слідчий уживає заходів для встановлення обставин конкретного кримінального правопорушення, форми вини підозрюваного на підставі чинних КПК України та Кримінального кодексу України. Доказування полягає в збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Обов'язок доказування покладається на слідчого, прокурора. В окремих випадках закон указує на потерпілого, який має право надавати матеріали, що викривають підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні кримінального правопорушення, а у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення потерпілий має право на підтримку обвинувачення в суді.

Установлення оптимальних меж доказування передбачає, що всі обставини, які впливають на вирішення справи, мають бути глибоко та повно досліджені, причому це зроблено за мінімально можливих витрат сил та часу. Якщо фактично встановлені межі доказування вужчі за потрібні, то справа досліджується неповно, що перешкоджає винесенню правильного рішення. Якщо ж фактичні межі доказування визначені ширше ніж це диктувалося конкретними обставинами провадження, то це завантажує слідство непотрібними даними, призводить до марного витрачання часу та сил.

Невиправдана надмірність доказового матеріалу, як і його недостатність, може становити серйозну небезпеку. Надто широкі межі доказування невиправдано затягують досудове розслідування та судовий розгляд. Крім того, вони нерідко ставлять під загрозу переконливість вироку, ускладнюють перевірку обґрунтованості висновків слідства та суду. Нерідко таке нагромадження даних негативно позначається і на правильності самого рішення, адже збирання непотрібних для провадження матеріалів заважає цілеспрямованості слідства та судового розгляду, відволікає від збирання доказів, які необхідні для з'ясування суттєвих обставин кримінального провадження.

Варто зазначити, що предмет доказування повинен бути встановлений так, щоб докази могли бути підтверджені під час судового розгляду.

Як уважає М.С. Строгович, «основним змістом доказування є склад кримінального злочину. Елементами предмета доказування є свідчення про факти або фактичні обставини, які процесуально відповідають змісту доказів та є складом кримінального правопорушення, яке повинен установити суд під час судового провадження. Тільки на підставі доказів, які відображаються в разі судового розгляду кримінального правопорушення, суддя має процесуальні повноваження ухвалити та оголосити вирок» [5, с. 159–160].

Висновки. Розглядаючи вищенаведений підхід щодо визначення предмета доказування, можна надати пропозиції щодо вдосконалення ст. 91 КПК України шляхом передбачення такої обставини, як причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Крім того, вважаємо, що законодавчого закріплення потребує і таке поняття, як «предмет доказування». Пропонуємо визначити це поняття як «сукупність усіх юридично значущих фактичних обставин, які підлягають доказуванню для ухвалення рішення в кримінальному провадженні».

Список використаних джерел:

1. Баганець О. Доказування причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 83–87.
2. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
3. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи : монографія. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. 618 с.
4. Кримінальне процесуальне право України : навчальний посібник / за ред. В.Г. Гончаренка та В.А. Колесника. Київ : Юстініан, 2014. 573 с.
5. Кримінальне процесуальне право України : навчальний посібник / Р.І. Благуца, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 774 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. №4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 11.08.2020 р.).
7. Литвин О.В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 206 с.
8. Маланюк А., Павлишин А. Тенденції розвитку сучасної теорії доказів у кримінальному процесі. *Вісник прокуратури*. 2015. № 2 (164). С. 92–102.
9. Слінько Т.М., Рева Р.Р. Правові позиції Конституційного Суду України з питань діяльності судів загальної юрисдикції. Проблеми законності. 2011. № 117. С. 3–13.
10. Шумило М.Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія. Харків : РВФ «Арсіс, ЛТД», 2002. 320 с.